

Περίληψη

Ο τόμος *Επισφάλεια πάνω και κάτω από τη σκηνή: Κριτικές προσεγγίσεις της εργασίας στις παραστατικές τέχνες* υπό την επιμέλεια μελών της ερευνητικής ομάδας του LaPreSC: (Χριστίνα Καρακιουλάφη, Σίσσυ Θεοδοσίου, Αλέξανδρο Μπαλτζή, Ιωάννη Τσιουλάκη και Χάρα Κοκκίνου) προσφέρει μια ολοκληρωμένη διερεύνηση των συνθηκών εργασίας, των θεσμικών μετασχηματισμών και των αναδυόμενων προκλήσεων στον τομέα των Πολιτιστικών και Δημιουργικών Βιομηχανιών (ΠΔΒ) στην Ελλάδα, όπως προέκυψαν από το έργο «Εργασία, επισφάλεια και κοινωνική συνοχή: η περίπτωση των δημιουργικών και πολιτιστικών βιομηχανιών» (LaPreSC). Διαρθρωμένο σε τέσσερα, το βιβλίο παρουσιάζει τα ευρήματα της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας, τα αποτελέσματα ενός workshop με εργαζόμενους, εκπροσώπους εργαζομένων και άλλους ενδιαφερόμενους φορείς, και την ανασκόπηση της σχετικής διεθνούς ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας. Εστιάζει ιδιαίτερα στις παραστατικές τέχνες, τον οπτικοακουστικό τομέα και τα επαγγέλματα που σχετίζονται με το θέαμα-ακρόαμα, με ιδιαίτερη έμφαση στην επισφαλή εργασία, τη συλλογική εκπροσώπηση και το εξελισσόμενο κοινωνικοοικονομικό τοπίο στη σύγχρονη Ελλάδα.

Για να διασφαλιστεί η αξιοπιστία και η εγκυρότητα των ευρημάτων του έργου, όλα τα κεφάλαια υποβλήθηκαν σε αξιολόγηση από άλλα μέλη της ερευνητικής ομάδας. Επιπλέον, τα κεφάλαια 3, 4, 6 και 8 κοινοποιήθηκαν στους συνεντευξιαζόμενους και στους συμμετέχοντες στα εργαστήρια, ώστε να δοθεί η δυνατότητα ανατροφοδότησης σχετικά με την αντιπροσωπευτικότητα και την ακρίβεια του περιεχομένου.

Ακολουθεί μια συνοπτική περίληψη του τόμου, στην οποία επισημαίνεται η κύρια συνεισφορά στον τομέα, καθώς και τα επιχειρήματα που προκύπτουν από το ευρύτερο έργο, όπως αποτυπώνονται στα επιμέρους κεφάλαια.

Εισαγωγή:

Η εισαγωγή, που συντάχθηκε από τη Χριστίνα Καρακιουλάφη, περιγράφει το εννοιολογικό πλαίσιο, τη μεθοδολογία της έρευνας και τη δομή του τόμου και παρέχει μια σύνοψη της συνεισφοράς του. Η εισαγωγή επισημαίνει επίσης την υποεκπροσώπηση της ελληνόφωνης ακαδημαϊκής έρευνας στον τομέα της δημιουργικής εργασίας και στοχεύει να γεφυρώσει αυτό το κενό συνθέτοντας διεθνείς θεωρητικές προσεγγίσεις με τοπικές εμπειρικές γνώσεις.

Το κείμενο ξεκινά τοποθετώντας το ελληνικό τοπίο των ΠΔΒ στο ευρύτερο ευρωπαϊκό και διεθνές πλαίσιο, τονίζοντας τις δομικές αδυναμίες που επιδεινώθηκαν από τις διαδοχικές κρίσεις —οικονομική και υγειονομική. Περιγράφει τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα του έργου και υπογραμμίζει τις διεπιστημονικές προσεγγίσεις που συνέβαλαν στα ευρήματά του, από την ποιοτική έρευνα που περιλαμβάνει συνεντεύξεις, εθνογραφική παρατήρηση και ομάδες εστίασης, έως τη διεξαγωγή ενός μεγάλης κλίμακας ποσοτικού ερωτηματολογίου. Στο πλαίσιο αυτό, η εισαγωγή προβάλλει την έννοια της επισφάλειας ως μια συστημική συνθήκη που επηρεάζει τους δημιουργικούς εργαζόμενους, η οποία χαρακτηρίζεται από ασταθή απασχόληση, κατακερματισμένες σταδιοδρομίες και περιορισμένη πρόσβαση σε κοινωνική προστασία.

Ο τόμος είναι οργανωμένος σε τέσσερα μέρη: Α: Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα· Β: Εργασιακές σχέσεις στις παραστατικές τέχνες, το θέαμα-ακρόαμα και τον οπτικοακουστικό τομέα· Γ: Όψεις της εργασιακής επισφάλειας σε επαγγέλματα και κλάδους των παραστατικών τεχνών, του θεάματος ακροάματος και του οπτικοακουστικού τομέα· Δ: Ειδικά ζητήματα και νέες προκλήσεις για τους/τις εργαζόμενους/ες στις παραστατικές τέχνες, το θέαμα-ακρόαμα και τον οπτικοακουστικό τομέα. Κάθε ενότητα συμβάλλει σε μια λεπτομερή κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η δημιουργική εργασία διαμορφώνεται από τη νεοφιλελεύθερη διακυβέρνηση, τη θεσμική αδράνεια και τα εξελισσόμενα τεχνολογικά παραδείγματα.

Η εισαγωγή τοποθετεί επίσης το έργο σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, υποστηρίζοντας πολιτικές παρεμβάσεις και θεσμικές μεταρρυθμίσεις που προωθούν δίκαιες εργασιακές πρακτικές, βιώσιμη ανάπτυξη και πολιτιστική δημοκρατία. Τοποθετεί τον τόμο τόσο ως επιστημονική συμβολή όσο και ως πρακτικό πόρο για τους φορείς χάραξης πολιτικής που επιδιώκουν να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει το εργατικό δυναμικό του πολιτιστικού τομέα στην Ελλάδα.

Μέρος Α: Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα

- **Το Κεφάλαιο 1** των Αντιγόνης Παπαγεωργίου και Γιάννη Τσιουλάκη (με τη συνδρομή της ευρύτερης ερευνητικής ομάδας) προσφέρει μια συνοπτική επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας για την εργασία στις ΠΔΒ. Υπογραμμίζει βασικά θέματα όπως η επισφάλεια και η ανισότητα, με στόχο να «κλείσει την ψαλίδα» μεταξύ της ογκώδους διεθνούς βιβλιογραφίας (κυρίως στα αγγλικά) και του σχετικά ισχνού ανάλογου ελληνόφωνου έργου πάνω σε αυτά τα ζητήματα. Το κεφάλαιο θέτει ένα συγκριτικό πλαίσιο για να υποστηρίξει τα εμπειρικά κεφάλαια που ακολουθούν.

- **Το Κεφάλαιο 2** των Αχιλλέα Πηλιούση και Αλεξάνδρου Μπαλτζή διερευνά την επισφαλή εργασία στις παραστατικές τέχνες και τις επιπτώσεις της στην κοινωνική συνοχή στη βάση των ευρημάτων από έρευνα με ερωτηματολόγιο η οποία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου LaPreSc. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η καθιέρωση του νεοφιλελεύθερου μοντέλου, ως κυρίαρχου οικονομικού και πολιτικού παραδείγματος, έχει διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη θεσμοθέτηση της επισφάλειας ως «κανονικότητας». Το κεφάλαιο ορίζει εννοιολογικά την επισφαλή εργασία, τη διακρίνει από συναφείς όρους όπως η εργασιακή επισφάλεια και η αξιοπρεπής εργασία, και εξετάζει τις δομικές και συγκυριακές συνθήκες που ευνοούν την επικράτησή της. Καταλήγει με μια συζήτηση των κοινωνικών συνεπειών της επισφάλειας και παρουσιάζει εμπειρικά ευρήματα σχετικά με τον αντίκτυπό της στις παραστατικές τέχνες.

Μέρος Β: Εργασιακές σχέσεις στις παραστατικές τέχνες, το θέαμα-ακρόαμα και τον οπτικοακουστικό τομέα

Τα κεφάλαια 3 και 4 επικεντρώνονται στις μεταβολές και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα συνδικάτα, οι συλλογικές διαπραγματεύσεις και η ρύθμιση της εργασίας στους τομείς των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών, ιδίως υπό το πρίσμα της πρόσφατης οικονομικής και υγειονομικής κρίσης.

- **Το κεφάλαιο 3** της Χαράς Κόκκινου και της Χριστίνας Καρακιουλάφη χαρτογραφεί το εξελισσόμενο τοπίο της συλλογικής προστασίας για ηθοποιούς, μουσικούς, τραγουδιστές/τριες, χορευτές/τριες, τεχνικό προσωπικό και δημιουργικούς συντελεστές σε ζωντανές παραστάσεις, οπτικοακουστικές παραγωγές, καθώς σε και σχολές καλλιτεχνικής εκπαίδευσης. Προσδιορίζει τις ευκαιρίες και τα εμπόδια για συλλογική εκπροσώπηση και ρύθμιση, τονίζοντας την ανάγκη

για εμπειρικά τεκμηριωμένη γνώση για την ενίσχυση του κοινωνικού διαλόγου. Το κεφάλαιο εξετάζει επίσης τις ευρωπαϊκές και διεθνείς συστάσεις πολιτικής στο μεταπανδημικό πλαίσιο.

- **Το Κεφάλαιο 4** των Χριστίνας Καρακιουλάφη, Χαράς Κόκκινου και Γιώργου Σώρου, αναλύει το συνδικαλιστικό τοπίο στους τομείς των παραστατικών τεχνών και του οπτικοακουστικού τομέα. Εξετάζει τη συνδικαλιστική οργάνωση, τις στρατηγικές και τις διεκδικήσεις από την οικονομική κρίση και έπειτα. Οι συγγραφείς συζητούν τις προκλήσεις για τη συνδικαλιστική εκπροσώπηση που αφορούν στην εργασιακή/συνδικαλιστική συγκρότηση των εργαζομένων, την αυτοαπασχόληση και την καλλιτεχνική μικροεπιχειρηματικότητα. Εξετάζουν τις συνδικαλιστικές στρατηγικές για συσπείρωση, την ποικιλομορφία των πρακτικών, τη συνεργασία μεταξύ σωματείων και τη σχέση με κινήματα βάσης. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με μια επισκόπηση των βασικών εργασιακών ζητημάτων και των συνδικαλιστικών αιτημάτων.

Μέρος Γ: Όψεις της εργασιακής επισφάλειας σε επαγγέλματα και κλάδους των παραστατικών τεχνών, του θεάματος ακροάματος και του οπτικοακουστικού τομέα

Τα κεφάλαια 5 έως 8 παρουσιάζουν τα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας που εστιάζει σε συγκεκριμένα επαγγέλματα των ΠΔΒ, με έμφαση στις συνθήκες εργασίας, την επισφάλεια και τις στρατηγικές αντιμετώπισης.

- **Το κεφάλαιο 5** των Σίσσυ Θεοδοσίου και Γιάννη Τσιουλάκη εξετάζει την εργασία στον τομέα της μουσικής από τη σκοπιά της επισφάλειας και της νεοφιλελεύθερης κυβερνητικότητας. Με βάση τις συνεντεύξεις του έργου αλλά και τη μακροχρόνια έρευνα των συγγραφέων, το κεφάλαιο διερευνά τις εμπειρίες των μουσικών πριν και μετά την οικονομική κρίση και την πανδημία. Υπογραμμίζει τις παθογένειες του κλάδου και τις ατομικές και συλλογικές στρατηγικές για την αντιμετώπιση των ασταθών εργασιακών συνθηκών.

- **Το Κεφάλαιο 6** των Χριστίνας Καρακιουλάφη και Χαράς Κόκκινου διερευνά το επάγγελμα του ηθοποιού στην Ελλάδα. Καταγράφει τις εμπειρίες των ηθοποιών από την επισφάλεια κατά τη διάρκεια και μετά την κρίση και αναλύει στρατηγικές όπως η πολύ-/ετεροαπασχόληση, η καλλιτεχνική μικρο-επιχειρηματικότητα, η κοινωνική δικτύωση και η κινητοποίηση νέων δεξιοτήτων.

- **Το κεφάλαιο 7** της Αντιγόνης Παπαγεωργίου επικεντρώνεται στην εργασία στον χώρο του χορού, αναλύοντας τον τρόπο με τον οποίο οι χορευτές/τριες και οι χορογράφοι κατασκευάζουν την επαγγελματική τους ταυτότητα υπό επισφαλείς συνθήκες. Χρησιμοποιώντας ημιδομημένες συνεντεύξεις, το κεφάλαιο διερευνά την άτυπη εκπαίδευση, τις ευκαιρίες που προσφέρουν τα δίκτυα, τις εμπειρίες που σχετίζονται με το φύλο, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο τα ίδια τα υποκείμενα διαχειρίζονται τον εαυτό και το σώμα τους σε ένα καθεστώς πειθάρχησης που αναπαράγει τη συνθήκη εργασιακής υπερπροσπάθειας, χαμηλής ανταμοιβής και επιτακτικής αυτοβελτίωσης.

- **Το κεφάλαιο 8** του Θεόδωρου Κούτρου μελετά την εργασία στα παρασκήνια στον τομέα των παραστατικών τεχνών, του θεάματος και των οπτικοακουστικών παραγωγών. Η έρευνα υπογραμμίζει την αορατότητα και τον αφανή ρόλο των εργαζομένων πίσω από τα φώτα και τη σκηνή, καθώς και τη σημασία της συνεργασίας στην ανάπτυξη στρατηγικών για την αντιμετώπιση της επισφάλειας.

Μέρος Δ: Ειδικά ζητήματα και νέες προκλήσεις για τους/τις εργαζόμενους/ες στις παραστατικές τέχνες, το θέαμα-ακρόαμα και τον οπτικοακουστικό τομέα

Τα κεφάλαια 9 έως 14 εμβαθύνουν σε ειδικές θεματικές που αναδείχθηκαν από την έρευνα τεκμηρίωσης, τη βιβλιογραφική επισκόπηση, την ανάλυση των ευρημάτων της ποιοτικής έρευνας και από το workshop με τη συμμετοχή εργαζόμενων, εμπειρογνομόνων και εκπροσώπων σωματείων/ ενώσεων και φορέων συλλογικής διαχείρισης δικαιωμάτων.

- **Το κεφάλαιο 9** του Μάνου Ελευθερόγλου εξετάζει κριτικά το μακροχρόνιο ζήτημα της αναγνώρισης των τίτλων σπουδών των Ανωτέρων Καλλιτεχνικών Σχολών εν γένει. Εξετάζει τις συνταγματικές και νομοθετικές πολυπλοκότητες, ανατρέχοντας στην ιστορική και νομική εξέλιξη του καθεστώτος της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Το κεφάλαιο συζητά επίσης σημαντικές δικαστικές αποφάσεις και πλαισιώνει την τέχνη ως συνταγματικά προστατευόμενο τομέα ελευθερίας και αξιοπρέπειας.
- **Το κεφάλαιο 10** των Σίσσυ Θεοδοσίου και Γιάννη Τσιουλάκη προσφέρει μια θεωρητική ανάλυση της μουσικής εργασίας μέσω των αφηγήσεων ζωής. Εισάγει την έννοια της «χρονικότητας» και αναλύει τη βιογραφική χρονικότητα και τη χρονική φτώχεια στις ιστορίες των μουσικών. Το κεφάλαιο τονίζει τον ρόλο της αφήγησης στη συγκρότηση της επαγγελματικής βιογραφίας ως εργαλείου αντίστασης.
- **Το κεφάλαιο 11** των Βασίλη Γκίνου και Ντίνου Γεωργούντζου διερευνά τον αντίκτυπο των σύγχρονων τεχνολογιών παραγωγής και διανομής (Τεχνητή Νοημοσύνη-TN και streaming) στο μουσικό οικοσύστημα. Εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο οι ψηφιακές πλατφόρμες αναδιαμορφώνουν την παραγωγή και την κατανάλωση μουσικής, υπονομεύοντας συχνά την αισθητική αξία και τη συμβολική σημασία. Οι συγγραφείς διερευνούν την ένταση μεταξύ της ελεύθερης πρόσβασης στην τέχνη και της δίκαιης αμοιβής των καλλιτεχνών, καθώς και την περιθωριοποίηση των καλλιτεχνικών κοινοτήτων στην ψηφιακή οικονομία.
- **Το κεφάλαιο 12** της Χριστίνας Καρακιουλάφη εξετάζει τις νέες προκλήσεις για την είσπραξη των συγγενικών δικαιωμάτων των ηθοποιών-μεταγλωττιστών στη Ελλάδα λόγω των μετασχηματισμών του οπτικοακουστικού τομέα κατά την τελευταία, κυρίως, δεκαετία με τις νέες ψηφιακές τεχνολογίες και τις υπηρεσίες live streaming. Το κείμενο δεν εστιάζει στη νομική προσέγγιση του ζητήματος των πνευματικών/συγγενικών δικαιωμάτων, αλλά αναδεικνύει τις απόψεις των άμεσα ενδιαφερόμενων όπως αυτές αποτυπώθηκαν στο πλαίσιο της έρευνας.
- **Στο κεφάλαιο 13** οι Πένυ Παπαγεωργοπούλου και Χριστίνα Καρακιουλάφη διερευνούν την επίδραση της TN και τις επιπτώσεις της στη φύση της δημιουργικότητας, τα πνευματικά δικαιώματα και την αγορά εργασίας. Έμφαση δίνεται στην «ηθική διακυβέρνηση» της TN και στην ανάγκη διαμόρφωσης ενός προστατευτικού πλαισίου για τους/τις εργαζόμενους/ες, όπου τα συνδικάτα θα μπορούν να διαδραματίσουν έναν κομβικό ρόλο. Αναφορά γίνεται και στις εξελίξεις στην οπτικοακουστική/ κινηματογραφική παραγωγή, όπου καταγράφηκαν οι πρώτες μεγάλες συνδικαλιστικές διεκδικήσεις και προσπάθειες συλλογικής ρύθμισης της χρήσης της TN.
- **Το κεφάλαιο 14** της Πένυς Παπαγεωργοπούλου και του Θεόδωρου Κούτρου εστιάζει στη διαδικτυακή πλατφόρμα (www.creativelabour.gr) που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του ερευνητικού έργου LaPreSC με σκοπό τη σύνδεση ερευνητών, εργαζομένων και φορέων πολιτικής, προσφέροντας δεδομένα ανοικτής πρόσβασης και προτείνοντας πολιτικές που

ενισχύουν την κοινωνική συνοχή και την αειφόρο ανάπτυξη στον τομέα. Στο κεφάλαιο παρουσιάζεται αναλυτικά η διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης της συγκεκριμένης πλατφόρμας.

Μέσα από μια πληθώρα προσεγγίσεων, ο τόμος παρουσιάζει μια πλούσια, πολυδιάστατη ανάλυση της εργασίας στον τομέα των ΠΔΒ στην Ελλάδα. Συνδυάζει θεωρητική γνώση, εμπειρικά δεδομένα και τις προοπτικές του χώρου, με σκοπό να φωτίσει τις δομικές προκλήσεις και τις πραγματικές συνθήκες που βιώνουν οι δημιουργικοί εργαζόμενοι/καλλιτέχνες. Αναλύοντας την επισφάλεια, τη συλλογική δράση και τους τεχνολογικούς μετασχηματισμούς, το βιβλίο συμβάλλει σε μια βαθύτερη κατανόηση του εξελισσόμενου τοπίου της πολιτιστικής εργασίας και προσφέρει διαύλους για περαιτέρω διάλογο με τα συνδικάτα και άλλες συλλογικότητες, καθώς και ευκαιρίες για πολιτική και θεσμική μεταρρύθμιση.